

Farkas Éva: Az értéktárak működésnek jogi szabályozása, szerepük az átörökítésben és a közösségépítésben

Bevezetés

Véleményem szerint Magyarországon a Hungarikum törvény^[1] megalkotásával az átörökítésnek egy új formája jött létre, amely nem más, mint az értéktár.

Megvizsgáltam az értéktárak kialakulásának folyamatát, illetve a törvényi szabályozás születését: hogyan teremtődött meg a jogi szabályozás és hogyan öltött intézményesített kereteket az értéktárak és a hozzá kapcsolódó hungarikum mozgalom. Vizsgálatom kiterjedt az 1972-es Világörökség Egyezmény és a Hungarikum törvény összehasonlítására.

Meggyőződésem, hogy az értéktárak, mint folyamat és az értéktárak, mint formák ma már komoly szerepet játszanak az átörökítésben.

Jogi szabályozás - A Világörökség Egyezmény és a Hungarikum törvény

Ahhoz, hogy állításaimat igazolni tudjam, elengedhetetlen a törvényi háttér vizsgálata. Megvizsgálom az 1972-es UNESCO Egyezményt „A világ kulturális és természeti örökségének védelméről”, valamint a 2012. évi XXX. törvényt a „Magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról”. A két törvényben azonosságok és párhuzamok is felfedezhetők, ezeket is elemzem röviden.

A kulturális örökségvédelem és az átörökítés szempontjából véleményem szerint kiemelkedő jelentőségű volt az 1972-es UNESCO Egyezmény. Egyértelműsítette minden nemzet számára, hogy „bizonyos kulturális és természeti javakat kiemelkedő jelentőségüknél fogva az egész emberiség örökségének részeként kell megőrizni.”^[2] Az egyezmény arra is rávilágít, hogy ezek a javak-értékek veszélyben vannak, ezért a nemzetek felelőssége ezeket megőrizni, védeni. Az egyezmény meghatározza a kulturális örökség és természeti örökség fogalmát, illetve azt, hogy milyen értékek tekintendők ezen örökségeknek. ^[3]

Az egyezmény 4. cikke rögzíti, hogy annak az államnak a feladata az örökségek védelme, megóvása, bemutatása és a „jövő nemzedék számára való átadása” (átörökítése), amely területén az adott érték található. Ebben a részben rögzül tehát, hogy az átörökítés az állam feladata is.

Fontos volt tehát, hogy a nemzetek feletti szinten jött létre egy olyan szabályozás, amely egységesen alkalmazandó a csatlakozó országok tekintetében az örökségek-értékek védelme

érdekében.

Magyarország 1985-ben csatlakozott az egyezményhez, majd megalkották a 2011. évi LXXVII. törvényt a világörökségről, amely az egyezmény hatékony végrehajtása érdekében született. [4] A hazai szabályozás ezzel hozzájárult a nemzet értékeinek fokozott védelméhez. Ez a szabályozás már önmagában is alapot teremtett az értékeink megőrzéséhez és átörökítéséhez.

A Hungarikum törvény

2012. évi XXX. törvény a „Magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról” megalkotását megelőzte egy széles társadalmi összefogás keretében végzett értékfeltáró mozgalom. A törvényt jóval megelőzte a 77/2008-as országgyűlési határozat, amelyben már akkor rögzítették, hogy a magyar értékek sajátos tulajdonságokkal rendelkeznek. Ez kiemelte, hogy a hungarikumok megőrzendő, egyedülálló nemzeti értéket képviselnek. Megállapítható tehát, hogy már ebben a határozatban rögzítették a döntéshozók, hogy fontos a nemzet érdekében kiemelkedő értékeket megőrizni, átörökíteni. Ebben a rendeletben kéri fel a kormányt, hogy dolgozza ki a hungarikumok rendszerezését, valamint megőrzésének és hasznosításának lehetőségét.

2008 novemberében Bács-Kiskun megyében egy előadássorozat keretében kezdődik el egy olyan értékfeltáró munka, amely elvezet – igaz, csak évekkel később – a Hungarikum törvény megalkotásáig. A program 10 kistérségi központban mintegy 3500 fő részvételével zajlott. [5]

Az előadássorozat célja az volt, hogy széles társadalmi összefogást generálva, minél több közösséggel ismertessék meg az értékfeltárás folyamatát, jelentőségét. A feltáró munka alapvetése az volt, hogy bármely érték válhat hungarikummá. Az előadássorozat kiegészült természetesen egy kutató-feltáró munkával, amely során helyi értékeket kutattak, tehát a legalsó települési szinten kezdték a módszertani, törvényelőkészítő munkát. A kutatás során azt tapasztalták, hogy sokkal több érték rejtőzik egy-egy településen, mint azt az ott élők gondolták. Az egyik legfontosabb megállapítás pedig az volt a kutatás során, hogy az értékek a mieink, az elődeinké, hiszen mi magunk teremtettük-teremtjük őket.

A komplex program célja az volt tehát, hogy feltárják, bemutassák, modellezzék a megye tárgyi, szellemi, gazdasági, turisztikai, kulturális értékeit. Gyarapítsák a lokális értékek körét, mely által építik, fejlesztik a közösségeket.

A Hungarikum törvény megszületését megelőző munka fontos állomása volt a parlamenti hungarikum munkacsoport létrehozása is.

A Hungarikum törvény vizsgálata előtt mindenképpen fontos Magyarország Alaptörvényéből kiindulni, hiszen már ebben is rögzítésre került az alábbi rész: *„Vállaljuk, hogy örökségünket, egyedülálló nyelvünket, a magyar kultúrát, a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját, a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk.”* [6]

Elmondhatjuk tehát, hogy már az Alaptörvényben is rögzítésre került a szellemi, tárgyi, természeti, kulturális örökség védelme és ápolása.

Miután az Alaptörvényben rögzítésre került az előbb említett rész, illetve megvalósult egy széles társadalmi összefogás is az értékfeltárásban, így megvolt az alapja és az előkészítése a Hungarikum törvény megalkotásának. Erre 2012-ben került sor, annak érdekében, hogy jogi

kereteket adjon a magyarság egésze számára fontos értékek azonosításához, dokumentálásához, valamint ezek széleskörű megismertetéséhez, az értéktárak révén azok átörökítéséhez.

Itt mindenképpen fontos megemlíteni a párhuzamot az UNESCO Egyezmény és a Hungarikum törvény között. Az Egyezmény alapvetése az, hogy az emberiség számára a kiemelkedő jelentőségű kulturális és természeti javakat meg kell őrizni.

A Hungarikum törvény bevezetőjében a két első pont így szól:

„a) A magyar nemzeti értékek, köztük a hungarikumok megőrzendő és egyedülálló értékek.

b) Az összetartozás, az egység és a nemzeti tudat erősítése érdekében nemzetünk értékeit össze kell gyűjteni, dokumentálni, az értékvédelem alapjául szolgáló dokumentációt a szigorú nyilvántartás és kutathatóság szabályai szerint meg kell őrizni, az értékeket pedig ápolni, védelmezni és támogatni kell.”[\[7\]](#)

Világosan látszik, hogy mindkét rendelkezés az értékek védelméről, ápolásáról és átörökítéséről szól.

A Hungarikum törvény a következő pontjaiban pedig az átörökítés módszerét és intézményi rendszerét is leírja, ugyanúgy, ahogyan az Egyezmény is, hiszen abban is meghatározásra került az örökségek védelmére létrehozott kormányközi bizottság, valamint az örökség védelmére szolgáló alap.

A Hungarikum törvény bevezetőjének c) pontja szól az értéktárak létrehozásáról, valamint arról, hogy az értékeket ezekben kell összesíteni.

A következő párhuzam, amelyet érdemes megvizsgálni, a következő:

„A törvény értelmében az Országgyűlés kinyilvánítja, hogy a nemzeti értékeket az egyetemes értékek részének tekinti, [...]”[\[8\]](#)

Itt ismét megjelenik az egyetemes érték fogalma, amelyet az Egyezmény is rögzít.

A Hungarikum törvény a feltárt, azonosított értékeket ún. Nemzeti Értékpiramisba rendezi. Ennek az alulról építkező rendszernek az a lényege, hogy a döntéseket – az értékek azonosítását, gyűjtését – a legalacsonyabb szinten kell először meghozni. Helyi szinten – településen, közösségben –, ahol leginkább biztosítható egy érték fennmaradása, átörökítése.

Az értéktárak kialakulása

Az értéktárak kialakulásának jogi, intézményi hátterét a Hungarikum törvény és a hozzá kapcsolódó rendelet adja. Ebben került lefektetésre az értéktárak megalakításának szabályozása és a nemzeti értékpiramis rendszere. A törvény rögzíti a nemzeti érték fogalmát és az értéktárak fogalmát.

„Nemzeti érték: a magyarság és a magyarországi államalkotó nemzetiségek tevékenységéhez, termelési kultúrájához, tudásához, hagyományaihoz, a magyar tájhoz és élővilághoz kapcsolódó, nemzetünk történelme, valamint a közelmúlt során felhalmozott és megőrzött minden szellemi és anyagi, természeti közösségi érték vagy termék, illetve a tájhoz és élővilághoz kapcsolódó

materiális vagy immateriális javakat magába foglaló tájérték, amely tanúskodik egy emberi közösség és az adott terület történelmi kapcsolatáról.”[9]

A törvény második fejezete szól a nemzeti értékek azonosításáról és rendszerezéséről. Ebben a részben rajzolódik ki az ún. *nemzeti értékpiramis*, amelybe az értékeket rendszerezik.

Az alábbi ábra szemlélteti a nemzeti értékpiramist:

1. ábra: Nemzeti Értékpiramis[10]

Ez egy felfelé építkező rendszer, amelynek legalján a települési és a külhoni települési értéktárak helyezkednek el. Itt fontos megjegyezni, hogy a törvény értelmében az értékek azonosítása Kárpát-medencei szintű, tehát nemcsak Magyarország területére korlátozódik, amely a történelmi értékek és a magyarság hagyományainak azonosítása érdekében fontos szempont. A települési értéktárak létrehozására a törvény az önkormányzatoknak ad felhatalmazást, azzal, hogy települési értéktári bizottságokat hozhatnak létre. A bizottságok feladata a nemzeti értékek azonosítása – fontos megjegyezni, hogy már a legalsó szinten azonosított érték is nemzeti érték – és nyilvántartása. A 114/2013. (IV.16.) Kormányrendelet értelmében nemzeti érték felvételét bárki javasolhatja az értéktárba az általa eljuttatott javaslat alapján. Az értéktár bizottság dönt az adott javaslatban felterjesztett érték felvételéről, illetve ha a javaslat hiányos, akkor annak hiánypótlásáról. [11]

A piramisrendszer következő szintje a Megyei Értéktár, mellyel azonos szinten helyezkedik el az Ágazati Értéktár és a Külhoni Nemzetrész Értéktár. A Megyei Értéktár Bizottságot a megyei

önkormányzat hozhatja létre. A rendszer ezen a szinten is ugyanúgy előírja a bizottságok meglétét és azok jogköreit az értékek felvételével kapcsolatban. A jogszabály egyik „hiányossága” ezen a szinten mutatkozik meg, mégpedig abban, hogy nincs egyértelmű szabályozás, szokás, döntés annak tisztázására, hogy milyen szempontok alapján vehető fel valamely érték a települési értéktárakból a megyei értéktárba. Munkám során van szerencsém részt venni a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Értéktár Bizottság munkájában. Több alkalommal kerülnek szembe a bizottság tagjai azzal a „problémával”, hogy a beküldött, felvételre javasolt értékek közül melyiket vegyék fel megyei értéknek az értéktárba. Egyes értékek felvétele jelenleg csak a bizottsági tagokra hárul, csak a közöttük létrejött konszenzuson alapuló döntés az, amely alapján felvesznek valamely értéket a megyei értéktárba. Mivel nincs arra vonatkozó állásfoglalás sem a törvényben, sem a rendeletben, hogy milyen szempontok alapján választható valamely érték megyei értéknek, így ez jelenleg is a szakemberek döntése. De ha abból a szempontból vizsgáljuk a kérdést, hogy mi az érték, akkor véleményem szerint nem is lehet olyan egységes szempontrendszert megállapítani, amely alapján valamely érték bekerülhet a megyei, majd később a Magyar Értéktárba. Hiszen minden érték egyedi egy-egy közösség számára, amely azt felvette a települési értéktárába. Az értékek ilyen szempontból nem összehasonlíthatók.

A rendszer ezen szintjén található még az előbb említett Ágazati Értéktár és a Külhoni Nemzetrészt Értéktár.

A piramis következő szintje a Magyar Értéktár, ahová a kiemelkedő nemzeti értékek kerülnek. Azok nyilvántartása és gondozása ebben az értéktárban történik. Itt is meg kell azt jegyeznünk, hogy komoly érdekek ütközhetnek, hogy mely érték kerül kiemelkedő nemzeti értéknek a Magyar Értéktárba (bár a piramis ezen szintjén a jogszabály két pontban kitér arra, hogy ezt a kérdést tisztázza). Ez a két pont a következő:

2012. évi XXX. törvény 9.§

„a) az uniós oltalom alatt álló nemzeti értékek;

b) a nemzetközi elismerésben részesített nemzeti értékek.”[\[12\]](#)

Véleményem szerint ezekben a pontokban ismét megjelenik az UNESCO Egyezményre való utalás. Hiszen azok az értékek, amelyek „nemzetközi elismerésben részesítettek”, azok természetesen kiemelkedő nemzeti értékek is lehetnek egyben.

A piramis csúcsa a Hungarikumok Gyűjteménye. Elsőként mindenképpen a fogalmat kell körbejárunk: mit jelent az, hogy *Hungarikum*?

A törvényben használt fogalom a következő:

2012. évi XXX. törvény 1.§ (1)

„b) Hungarikum: gyűjtőfogalom, amely egységes osztályozási, besorolási, nyilvántartási rendszerben olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelöl, amely a magyarságra jellemző tulajdonságával, egyediségével, különlegességével és minőségével a magyarság csúcsteljesítménye.”[\[13\]](#)

A törvény tehát a piramis legfelső szintjén is meghatározza, hogy mely értékek válhatnak Hungarikummá, bár az is feltételezhető, hogy ezen a szinten talán még erősebb lobbitevékenység tapasztalható egyes értékek esetében.

Összegzőképpen elmondható a kialakított rendszerről, hogy jogi kereteket adott meg az értékfeltárás számára, így lehetőség van a magyarság érdekében fontos értékek gyűjtésére, megőrzésére. A törvény célja volt, hogy létrejöjjön egy hierarchikus rendszer, amely az értékeket „nemzeti értékpiramisba” rendezi. Elkülöníti az egyes szinteket és meghatározza a nyilvántartás szabályait is. Külön kiemeli a Hungarikumok Gyűjteményét, amelyekhez kapcsolódóan megalkotta a Hungarikum Védjegyet.

A rendszer alapvetése az, hogy minden döntést helyi szinten célszerű meghozni, hiszen az értékek tekintetében is érvényes az az elv, hogy azok a közösségek ismerik a leginkább az értékeket, ahol azok fellelhetők.

A rendszert áttekintve azt is láthatjuk, hogy egy-egy érték hosszú utat tesz meg, amíg Hungarikummá válik.

Véleményem szerint a törvény hiánypótló, még hiányosságai ellenére is, hiszen egységes szempontrendszert teremtett az értékek számára, és biztosítja az értékek megőrzését azáltal, hogy jogi és intézményi keretet teremtett az értékfeltárás számára.

Az értékfeltárás módszerei

Az értékfeltárás mára már egy kialakult rendszer, bár ahogy a kulturális örökségvédelem és az átörökítés is változik, úgy változik és fejlődik az értékfeltárás is. A – bármilyen célú – kultúráközvetítésnek napjainkban az egyik fontos eleme a széles körű társadalmi összefogás és a nyilvánosság. Nincs ez másképpen az értékfeltárásban sem. Az értékek gyűjtése, rendszerezése, nyilvántartása, védelme majd átörökítése nem valósulhat meg társadalmi összefogás nélkül. Szükség van a helyi közösségek együttműködésére, közös döntésére és felelősségvállalására. Csak így kerülhetnek a feltárt értékek a nyilvánosság elé. Az értékek feltárása és megőrzése érdekében a rendszer minden résztvevőjének felelőssége van, ugyanúgy a helyi kis közösségeknek, mint a döntéshozóknak. [\[14\]](#)

Az értéktárak megalakulásának üteme a Hungarikum törvény megjelenését követő években volt a leggyorsabb, a települések ekkor voltak a legaktívabbak, a mai napig van teendő ezen területen, hiszen a 3155 településből 1060 településen működik csak értéktár, amely az összes településnek a 33,6 %-a.

Az értékfeltárás egy folyamat, amelynek megvannak azok a pontjai, amelyeket a Hungarikum törvény és a hozzá kapcsolódó rendelet szabályoz, és vannak lépései, amelyek nem megkerülhetők.

Az első és legfontosabb lépés a települési értéktárak megalakítása, amelyet természetesen megelőz egy helyi közös akarat az értékek feltárása érdekében. Az a szerencsés helyzet egy település életében, ha ez döntés teljesen élvezzi a helyi döntéshozók támogatását is.

A helyi értéktárak kialakításánál az egyik kulcsfontosságú kérdés a helyi hagyományok ismerete, ápolása. Ennél a lépésnél kiemelt figyelmet kell fordítani a lakosság bevonására.

A települési értéktárak kialakítása az alábbi módszertani folyamaton keresztül figyelhető meg:[\[15\]](#)

- egyeztetés a helyi döntéshozókkal,
- a településen élő az értékek és a hagyományok iránt elkötelezett aktív polgárok bevonása,
- a helyi intézmények bevonása,
- felkészítő képzések szervezése az közösségi értékfeltárássra,
- személyes interjúk a lakosság körében az értékek feltérképezésére,
- közösségi beszélgetések szervezése a lakosság körében,
- településfeltáró kérdőíves vizsgálatok,
- az értékeket feltáró csoport megalakítása,
- rendezvények, közösségi alkalmak, ahol az értékek bemutatásra kerülnek,
- a települési értéktár megalakítása,
- az értékek felvétele az értéktárba.

A folyamatból két elemet szeretnék kiemelni, ahol leginkább tetten érhető az értékek ún. társadalmasítása. Az egyik a közösségi beszélgetések alkalmak, ahol lehetőség van a lakosság bevonásával a közös értékek feltárássra, támogatására és elfogadására, mint a település értéke, amely a közös döntés alapján bekerülhet az értéktárba. Természetesen az egyéni javaslatok is ugyanúgy megállják a helyüket, hiszen bárki javasolhat értékvételt. Azért tartom szerencsésebbnek a közösségi döntésszerű alapuló értékvételt, mert ebben az esetben túl azon, hogy megvalósul az érték megőrzése-átörökítése, közösségi megerősítő hatása is van. A másik, szintén hasonló hatású elemeket azok a rendezvények, események jelentik, amelyeken bemutatásra kerülnek az értékek. Ezek az események szintén megerősítő hatást fejtenek ki egy adott közösségben, hiszen büszkeséget, megerősítést adnak a közösségnek az adott értékek által.

Kulcskérdés tehát a lakosság minél nagyobb arányú bevonása az előbb felvázolt folyamatba.

Az értéktárak vizsgálata során kirajzolódtak azok az erősségek, amelyekre építeni lehet a folyamat további fejlesztése érdekében. Minden értéktár esetében igaz az, hogy a szervezett formában megvalósuló értékfeltárás eredményesebb, mint a Hungarikum törvény megalkotása előtt. Hiszen értékfeltárás már akkor is létezett, de a jogi, szervezeti keretek nagyban segítették a folyamatokat. Erősségként állapítható meg az is, hogy minden település bővelkedik értékekben és minden településen megvan a közösségi támogatottsága az értékfeltárássnak.

Mint minden folyamat, az értékfeltárás folyamata is változik, fejlődik. De azzal, hogy minden település számára adott a lehetőség, hogy szervezeti keretek között tárja fel és gyűjtse értékeit, ezáltal teljesül a legfontosabb az értékek szempontjából: megőrizni az utókor számára.

Terveim szerint a tanulmány második része a Kulturális Szemle következő számában jelenik majd meg, amelyben 41 hazai értéktár vizsgálatának eredményeit mutatom be.

Felhasznált irodalom:

- Wessely Anna: *A kulturális örökség fogalmának változásai*. 2. oldal
https://www.academia.edu/7185491/A_kulturális_örökség_fogalmának_változásai

Letöltés: 2020.02.01.

- *Kulturális Örökség – Társadalmi képzelet*. Szerk.: György Péter, Kiss Barabara, Monok István
Budapest 2005. Országos Széchényi Könyvtár és Akadémiai Kiadó Rt. 10. oldal
<http://mek.oszk.hu/02600/02661/02661.pdf>

Letöltés: 2020.02.01.

- *A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei*. Szerk: Sonkoly Gábor
46-66. oldal
<http://epa.oszk.hu/00000/00036/00038/pdf/03.pdf>

Letöltés: 2020.02.02.

- Egyezmény a Világörökségről:
<http://www.unesco.hu/kultura/vilagorokseg-www/vilagoroksegrol>

Letöltés: 2020.02.03.

- http://www.unesco.hu/site/documents/kulturalis_es_termeszeti_orokseg_vedelme.pdf

Letöltés: 2020.02.03.

- Hungarikum törvény. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv>

Letöltés: 2020.02.05.

- *Hungarikumok, Helyi értékek*. Szerk.: Imre Károly. Lakitelek, 2012., Antológia Kiadó és Nyomda Kft. 6. oldal
- Magyarország Alaptörvénye. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV>

Letöltés: 2020.02.05.

- www.hungarikum.hu/hu

Letöltés: 2020.02.10.

- *A nemzeti értékgyűjtés módszertani kézikönyve*. Nemzeti Művelődési Intézet, Budapest 2016.

[1] 2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról

[2] UNESCO Egyezmény: <http://www.unesco.hu/kultura/vilagorokseg-www/vilagoroksegrol>
(Letöltés: 2020.02.03.)

[3] UNESCO Egyezmény: <http://www.unesco.hu/kultura/vilagorokseg-www/vilagoroksegrol>
(Letöltés: 2020.02.03.)

[4] 1985. évi 21. törvényerejű rendelet:
http://www.unesco.hu/site/documents/kulturalis_es_termeszeti_orokseg_vedelme.pdf
(Letöltés: 2020.02.03.)

[5] *Hungarikumok, Helyi értékek*. Szerk.: Imre Károly. Lakitelek, 2012., Antológia Kiadó és Nyomda Kft., 6. oldal

[6] Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV> (Letöltés: 2020.02.05.)

[7] Hungarikum törvény
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv> (Letöltés: 2020.02.05.)

[8] Hungarikum törvény
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv> (Letöltés: 2020.02.05.)

[9] Hungarikum törvény

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv> (Letöltés: 2020.02.05.)

[10] www.hungarikum.hu/hu (Letöltés:2020.02.10.)

[11] *A nemzeti értékgyűjtés módszertani kézikönyve.* Nemzeti Művelődési Intézet, Budapest, 2016. 9. oldal

[12] Hungarikum törvény: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv> (Letöltés: 2020.02.05.)

[13] Hungarikum törvény: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv> (Letöltés: 2020.02.05.)

[14] *A nemzeti értékgyűjtés módszertani kézikönyve.* Nemzeti Művelődési Intézet, Budapest, 2016. 26. oldal

[15] *A nemzeti értékgyűjtés módszertani kézikönyve.* Nemzeti Művelődési Intézet, Budapest, 2016. 26-36. oldal